

Liberalisme in de 21^e eeuw, een vrijheid om te geven

door Peter Lamberts

Het liberalisme lijkt in mijn beleving soms op Latijn, een dode taal, die niet mag (of kan) worden aangepast aan de inzichten van een nieuwe periode. Het liberalisme is ontstaan in de specifieke historische context van de Verlichting. Vandaag de dag gebruiken we nog steeds het theoretische kader en nog steeds dezelfde terminologie als toen, terwijl de wereld echt veranderd is.

In dit artikel werp ik de vraag op of het niet tijd is voor een grote vernieuwing, of het niet tijd is om het theoretische kader van het liberalisme naar de 21^e eeuw te brengen. Specifieker, ik zal beweren dat we in de 21^e eeuw, een tijd waarin de band tussen burger en overheid veel directer is, dat het theoretische kader van het liberalisme zich zou moeten richten op de ruimte die er is in het maatschappelijk middenveld waarin we ons bij het verlangen naar vrijheid niet richten op de overheid, maar op onze medeburgers: wat kunnen we als burger doen om de vrijheid van anderen te vergroten? Vrijheid ontstaat immers niet alleen doordat anderen jou niet belemmeren in het verkrijgen van vrijheid, maar ook doordat mensen elkaar actief ondersteunen om vrij te leven.

Wie vandaag de dag kijkt naar een mantelzorger, ziet iets dat in de klassieke liberale theorie nauwelijks een plaats heeft: iemand die actief vrijheid 'geeft' aan een ander. Door tijd, aandacht en inzet beschikbaar te stellen, wordt de bewegingsruimte van een ander vergroot. Dit voelt intuïtief liberaal, maar past niet goed in het traditionele kader.

De hedendaagse samenleving, het geven van vrijheid

Het theoretische kader van het liberalisme, ontstaan vanuit de Verlichting, kenmerkt zich vooral door een constante discussie vanuit het individu richting de overheid. De overheid wordt daarin benaderd als een extern gremium dat los staat van de burgers waarover zij bestuur uitoefent

en dat moet worden bewogen tot een inzet in het voordeel van de burger in plaats van een voordeel voor de overheid. Vanuit denkers als Descartes, Locke en Kant ontstaat zo een defensief en individualistisch vrijheidsbegrip waarin vrijheid vooral beschermd moet worden tegen inbreuk door anderen. Het gaat er daarbij ook vanuit dat burgers in hoge mate zelfredzaam zijn. Het theoretische kader richt zich daardoor in mijn beleving sterker op de relatie burger-overheid dan op de relatie burger-burger en nauwelijks op de vraag hoe burgers actief elkaars vrijheid kunnen vergroten.

De verhouding tussen burger en overheid tegenwoordig is fundamenteel veranderd ten opzichte van de tijd van de Verlichting. De overheid werd destijds grotendeels gedragen door adel en geestelijkheid. De overige burgers waren hier niet mee verbonden. De overheid van tegenwoordig wordt gevormd door burgers, die worden gekozen en gecontroleerd door burgers. Deze ontwikkeling kon alleen ontstaan door de intellectuele ontwikkelingen die tijdens de Verlichting zijn ontstaan.

Mijn observatie is echter dat de ontwikkeling ook uitgaat van vrijheid voor zelfstandige burgers. In de tijd rond de liberale omwentelingen

(die rond 1848 hun beslag kregen) was dit ook de praktijk. De verworven vrijheid was in principe voor iedereen, maar kwam vooral toe aan welgestelde, blanke christelijke mannen. Sinds 1848 en dankzij de liberale inzichten zijn diezelfde vrijheden echter uitgebreid naar vrouwen, kinderen, arbeiders, slaven, mensen met een ander geloof en nog veel meer groepen. Ook ontstonden fantastische ontwikkelingen rondom bijvoorbeeld gezondheidszorg, onderwijs en transport. Maar waar de wereld transformeerde naar onze tijd ontwikkelde het liberale denken in mijn ogen niet mee.

Één van de knellende punten is de relatie met de overheid. Met het volledig doorvoeren van de democratie kan niet meer gesproken worden van het overdragen van bevoegdheden, maar van een opdracht van burgers aan de overheid. De overheid is geen extern orgaan meer, maar een gezamenlijk gremium. De samenleving wordt bovendien daadwerkelijk bottom-up vormgegeven. Niet alleen via de overheid, maar via gezinnen, bedrijven, verenigingen en gemeenschappen. Dit neemt niet weg dat ook de burgers die deel uitmaken van de overheid in de verleiding kunnen komen om hun positie te gebruiken voor hun overtuiging, terwijl dit niet past binnen de opdracht die ze van de burger hebben gekregen. Dit neemt niet weg dat de burger in een liberale samenleving altijd de mogelijkheid heeft om hierop in te grijpen, waar dat in de tijd van de Verlichting (vrijwel) onmogelijk was.

Waar de relatie burger-overheid fundamenteel is aangepast, is de zelfredzaamheid van de burger nog steeds iets dat niet is aangepast. Terwijl de ontwikkelingen sinds 1848 hier wel om vragen. Vanuit dit inzicht kan ik niet anders concluderen dan dat het cruciaal is dat burgers elkaar actief vrijheid geven. Niet alleen in passieve zin (je mag de vrijheid van een ander niet beperken), maar ook in actieve zin. En dan niet alleen als ‘welbegrepen eigenbelang’, maar gewoon de actieve ondersteuning, zoals dat bijvoorbeeld wordt gedaan door mantelzorgers.

De basis voor deze houding is dat wanneer je het zo belangrijk vindt dat mensen vrijheid hebben, het aan jou is om te zorgen dat ze die ook krijgen. De praktijk laat daarmee iets zien wat het klassieke theoretische kader slechts gedeeltelijk kan verklaren: vrijheid ontstaat niet alleen door afwezigheid van dwang, maar juist door aanwezigheid van steun.

“Vrijheid ontstaat niet alleen door afwezigheid van dwang, maar juist door aanwezigheid van steun.”

Ik zie daarbij ook een belangrijke rol in het omdenken rondom de rol van de natuur. Hoe mooi de natuur ook is: de natuur geeft ons in mijn perceptie geen vrijheid, maar neemt die eerder af. Door de wijze waarop de natuur is ingericht, heb ik honger, dorst, kou en hitte of word ik ziek. Dat zijn elementaire zaken waardoor mijn vrijheid wordt ingeperkt. Juist de wetenschappelijke impuls vanuit de Verlichting zorgt er tot de dag van vandaag voor dat de impact van al deze belemmeringen steeds verder wordt teruggedrongen.

Dit wordt in hoge mate mogelijk gemaakt door een liberale overheid, maar kan niet bestaan zonder inzet van individuele burgers naar elkaar toe. Een belangrijk deel van de vrijheid die ik ervaar ontstaat doordat anderen mij ruimte, steun of kansen geven. Iedere vorm van vrijheid die ik me toe-eigen, beperkt in meerdere of mindere mate de mogelijkheden van een ander. Hetzelfde zie je bij vrijwilligerswerk en bij relaties tussen werkgever, werknemer en klant. Zodra wederzijdse waardering

Peter Lamberts

“Een belangrijk deel van de vrijheid die ik ervaar ontstaat doordat anderen mij ruimte, steun of kansen geven.”

ontbreekt, raakt de relatie verstoord en wordt deze puur zakelijk.

Tegelijkertijd is de samenleving hybride geworden. Liberale, socialistische, conservatieve en religieuze invloeden bestaan naast elkaar. Alle stromingen claimen het begrip ‘vrijheid’. Zo leggen socialisten vaak nadruk op vrijheid van de zwakkeren en op bescherming tegen ongelijkheid. Conservatieven leggen vaak nadruk op stabiliteit, continuïteit en het behoud van bestaande sociale verbanden. Religieuze groepen benadrukken veelal de vrijheid om het geloof en de gemeenschap vorm te geven. In deze opzet wordt vrijheid verdeeld en wordt een inschatting gemaakt dat het bij de ene groep wordt weggenomen en aan een andere groep toebedeeld. Liberalen willen regelingen waarbij in principe iedereen een gelijkwaardige mogelijkheid heeft om zich vrij te ontwikkelen. In deze context is het des te belangrijker dat het liberalisme scherp krijgt wat het onder vrijheid verstaat.

Liberalisme anno 2026 – Wat behouden, vernieuwen en loslaten?

Een samenleving is nooit af. Het liberalisme is ook nooit af. Dat kan ook niet, want iedere nieuwe generatie heeft nieuwe inzichten en vraagt om nieuwe vrijheden. Dit betekent dat ook het liberalisme zich steeds opnieuw moet verhouden tot een veranderende werkelijkheid en dat het theoretische kader uit de Verlichting niet als vaststaand eindpunt kan worden gezien.

Los van het feit dat een samenleving zich steeds weer ontwikkelt is een samenleving ook niet strak liberaal. De confessionele invloeden van voor het liberalisme zijn niet verdwenen (hooguit gematigder/liberaler), conservatieve opvattingen bestaan nog steeds en het socialisme is als nieuwe stroming ook herkenbaar aanwezig. Zo krijg je een samenleving die liberaal heet, maar feitelijk hybride is. Wat fier overeind staat is dat al deze stromingen in de rij staan om het begrip ‘vrijheid’ te claimen, alsof het Spa-bronwater is. Het geeft echter een geweldige kans om

inzichtelijk te maken waar ‘vrijheid’ van liberalen zich onderscheidt van ‘vrijheid’ bij andere stromingen waardoor het hybride karakter van onze samenleving veel beter inzichtelijk wordt, zoals in het ogenschijnlijk eenvoudige maar wezenlijke voorbeeld van de mantelzorger.

Zo zetten socialisten zich wel in voor vrijheid, maar dan specifiek vrijheid van de zwakkeren. Deze inspanningen ten behoeve van de zwakkeren mogen ten koste gaan van de sterkeren – ook al waren dit vroeger zelf de zwakkeren. Conservatieven zetten zich in voor het behoud van hetgeen zij kennen. Hieraan kennen zij grote waarde toe en dat mag ten koste gaan van nieuwe ontwikkelingen ook al waren deze vertrouwde zaken in het verleden nieuwe ontwikkelingen waartegen gestreden werd. Ten slotte zijn religieuze groepen vooral geïnteresseerd in de vrijheid van hun eigen religieuze groep. Al deze groepen hebben liberale elementen in hun denken opgenomen en het liberalisme heeft elementen van deze stromingen in zijn praktische denken ingebouwd.

Juist in deze tijd waarin er veel kritiek is op het liberalisme door niet-liberalen is het belangrijk om zichtbaar te maken wat het liberalisme moet behouden, wat het moet loslaten en wat het moet vernieuwen.

Wat behouden moet blijven is dat het liberalisme vrijheid centraal stelt en dat de samenleving bottom-up wordt ingericht. Dit uitgangspunt blijft onverminderd krachtig en onderscheidend.

“De overheid anno 2026 is immers een gezamenlijk gremium van burgers zelf.”

Wat losgelaten kan worden is het impliciete beeld van een overheid als extern gremium waartegen de burger zich moet verhouden. De overheid anno 2026 is immers een gezamenlijk gremium van burgers zelf. Ook het idee dat vrijheid uitsluitend bestaat uit het niet beperken van elkaar (het is niet a-sociaal, maar het is niet-sociaal) sluit steeds minder aan bij de manier waarop de meeste mensen nu naar de samenleving kijken.

Wat vernieuwd moet worden is het inzicht dat vrijheid niet alleen beschermd of bevochten wordt, maar ook actief gegeven kan worden. Dat dit geen theoretische exercitie is, maar dagelijkse praktijk, blijkt uit voorbeelden als mantelzorg, vrijwilligerswerk en gezonde sociale en economische relaties.

De slotvraag waarmee alles begint: wat is vrijheid?

We kunnen vrijheid beschouwen als het hebben van mogelijkheden; de mogelijkheid om jezelf te zijn, je talenten te ontdekken en te ontwikkelen. Dan kunnen de mensen om je heen (of de overheid) je hierin hinderen. Maar de mensen om je heen (of de overheid) kunnen je ook helpen om veel meer uit je talenten te halen dan wanneer je alles op eigen kracht doet.

Vanuit die insteek krijgt vrijheid een sociale dimensie die je én oneindig kunt uitbreiden én de ontwikkeling van het liberalisme in een volledig nieuwe fase brengt – de fase vanaf 2026. Hier ligt ook het onderscheid met andere stromingen. Waar socialisten vrijheid verdelen en conservatieven vrijheid beschermen, is het liberalisme bij uitstek in staat om vrijheid te laten ontstaan en groeien vanuit interactie tussen burgers. Daarmee verschuift het liberalisme van een theorie van bevrijding naar een theorie van vermenigvuldiging van vrijheid – zonder de kern van het denken los te laten. De kern blijft krachtig overeind, maar we zetten ons nu niet alleen maar in voor de zelfredzame burger, maar voor alle burgers.

Peter Lamberts is historicus en langdurig actief binnen de VVD in diverse bestuurlijke functies. Momenteel is hij secretaris van het TN Migratie & Integratie en voorzitter van de werkgroep ‘Liberale Vrijheidsagenda.’